ePublishing

The Greek Review of Social Research

Vol 131 (2010)

131 Α΄

Αστικά και αγροτικά κέντρα: Διερευνώντας με ποσοτικές μεθόδους τη νέα κοινωνική ατζέντα, υπό την επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης

Γεώργιος Παστιάδης

doi: 10.12681/grsr.81

Copyright © 2014, Γεώργιος Παστιάδης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Παστιάδης Γ. (2014). Αστικά και αγροτικά κέντρα: Διερευνώντας με ποσοτικές μεθόδους τη νέα κοινωνική ατζέντα, υπό την επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης. *The Greek Review of Social Research*, *131*, 33–70. https://doi.org/10.12681/grsr.81

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 28/04/2024 02:14:52

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 131 Α΄, 2010, 33-70

*Γεώργιος Παστιάδης**

ΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ: ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΜΕ ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΥΣ ΤΗ ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΤΖΕΝΤΑ, ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο αυτό διερευνά, με ποσοτικές μεθόδους, τα ζητήματα της νέας κοινωνικής ατζέντας, η οποία περιλαμβάνει τα φαινόμενα του πολιτικού κυνισμού και της δυσαρέσκειας, της πολιτικής αποξένωσης, της ανασφάλειας και του φόβου (ως προς την Ευρώπη και τους μετανάστες) που αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, εξετάζοντας τις διαφορές ανάμεσα στα αστικά και αγροτικά κέντρα, υπό την επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης· συγκεκριμένα, εστιάζει σε ζητήματα όπως: η κοινωνική ανασφάλεια, η ικανοποίηση από την πολιτική ενημέρωση των ΜΜΕ, η ικανοποίηση από τον τρόπο λειτουργίας της Δημοκρατίας, η εμπιστοσύνη προς συλλογικούς θεσμούς εκπροσώπησης όπως τα πολιτικά κόμματα και τα συνδικάτα, η αίσθηση της κατάργησης των οριογραμμών μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, η πολιτική ιδιώτευση-αποστασιοποίηση από τα κοινά και τη δημόσια σφαίρα και ο πολιτικός ατομικισμός, ο οικονομικός φιλελευθερισμός, το ζήτημα των δημόσιων Πανεπιστημίων, ο φόβος της απώλειας της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, τέλος, η στάση απέναντι στους μετανάστες σε σχέση με τη νομιμοποίησή τους και την απόδοση ευθυνών για την εγκληματικότητα.

*Διδάκτωρ κοινωνικών επιστημών.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στόχος του άρθρου[1] είναι η διερεύνηση των ζητημάτων της νέας πολιτικής ατζέντας, όπως του πολιτικού κυνισμού και δυσαρέσκειας, της πολιτικής αποξένωσης, της ανασφάλειας και του φόβου (ως προς την Ευρώπη και τους μετανάστες), που αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, εξετάζοντας τις διαφορές ανάμεσα στα αστικά και αγροτικά κέντρα, υπό την επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης.

Το άρθρο καλείται να απαντήσει στο αν υφίστανται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των αστικών και αγροτικών κέντρων, υπό την επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης, σε μια σειρά από απόψεις και στάσεις, όπως: η κοινωνική ανασφάλεια, η ικανοποίηση από την πολιτική ενημέρωση που παρέχουν τα ΜΜΕ, η ικανοποίηση από τον τρόπο λειτουργίας της Δημοκρατίας, η εμπιστοσύνη προς συλλογικούς θεσμούς εκπροσώπησης όπως τα πολιτικά κόμματα και τα συνδικάτα, η αίσθηση της κατάργησης των οριογραμμών μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, η πολιτική ιδιώτευση-αποστασιοποίηση από τα κοινά και τη δημόσια σφαίρα και ο πολιτικός ατομικισμός, ο οικονομικός φιλελευθερισμός, η ίδρυση ιδιωτικών Πανεπιστημίων, ο φόβος της απώλειας της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρώπης, η στάση απέναντι στους μετανάστες σε σχέση με τη νομιμοποίησή τους και την απόδοση ευθυνών για την εγκληματικότητα.

1.1. Πολιτική αποξένωση, πολιτικός κυνισμός και η επίδραση των ΜΜΕ

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται φαινόμενα όπως του πολιτικού κυνισμού και της δυσαρέσκειας, της πολιτικής αποξένωσης, της ανασφάλειας και του φόβου (ως προς την Ευρώπη και τους μετανάστες), που συγκροτούν μια νέα κοινωνική ατζέντα.

Η απόσταση που εκτιμά ο πολίτης ότι τον χωρίζει από την πολιτική μετριέται εμπειρικά με βάση το βαθμό συμφωνίας στην ερώτηση «η πολιτική είναι τόσο μπερδεμένη που άνθρωποι σαν εμάς δε μπορούν να

1. Ο συγγραφέας θέλει να εκφράσει τις θερμές του ευχαριστίες προς την εταιρεία ερευνών V-PRC (www.vprc.gr, μέλος του ΣΕΔΕΑ-Σύλλογος Εταιρειών Δημοσκόπησης και Έρευνας Αγοράς, της ESOMAR και της WAPOR), η οποία είχε την ευγενή καλοσύνη να παραχωρήσει τα ποσοτικά δεδομένα του παρόντος άρθρου. Επίσης ευχαριστεί τους δύο ανώνυμους κριτές της *Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών* για τις ιδιαίτερα εύστοχες παρατηρήσεις τους, που συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση της τελικής εικόνας του παρόντος άρθρου.

την καταλάβουν». Η παράμετρος αυτή εισήχθη στην πολιτική έρευνα από την «ομάδα του Μίσιγκαν», τη δεκαετία του 1950, ως ερμηνευτική παράμετρος της ανταπόκρισης του πολιτικού συστήματος απέναντι στα αιτήματα των πολιτών (Καφετζής, 1988, σ. 47). Ο Καφετζής (1994, σ. 226) σημειώνει ότι, με βάση τη λογική του υποδείγματος του Michigan, χρησιμοποιήθηκαν στις έρευνες του ΕΚΚΕ τρεις μεταβλητές για τη διερεύνηση της πολιτικής αποξένωσης και την αίσθηση του πολιτικής αποτελεσματικότητας: τους πολιτικούς δεν τους ενδιαφέρει τι σκέφτονται άνθρωποι σαν κι εμάς, η πολιτική είναι τόσο μπερδεμένη που άνθρωποι σαν κι εμάς δε μπορούν να την καταλάβουν, όποιος έρθει στην εξουσία κοιτάζει πάντα τα προσωπικά του συμφέροντα.

Το 1985, οι Έλληνες παρουσιάζουν μικρότερη πολιτική αποξένωση από την αντίστοιχη των Ισπανών, Ιταλών και Πορτογάλων (Δώδος, Καφετζής, κ.ά., 1990, σ. 115, 117). Στις αντίστοιχες έρευνες της περιόδου 1988-90, εμφανίζεται μια σαφής τάση αρνητικής μεταστροφής των Ελλήνων σε σχέση με τους πολιτικούς και μάλιστα το 1990 η πολιτική αποξένωση φθάνει στα ίδια επίπεδα με αυτή των Ισπανών και Ιταλών του 1985 (Καφετζής, 1994, σ. 244-245).

Οι Δώδος, Καφετζής και Νικολακόπουλος (1997, σ. 246, 247, 249), μελετώντας τις βουλευτικές εκλογές του 1996, καταγράφουν την τάση απονομιμοποίησης και συρρίκνωσης της πολιτικής υποστήριξης του πολιτικού, με έντονα τα ίχνη ενός πολιτικού κυνισμού, καθώς και την πτώση στην πολιτική ενεργοποίηση της κοινής γνώμης, συναρτημένη με το φαινόμενο της πολιτικής δυσαρέσκειας και αλλοτρίωσης.

Ο Robinson (1975, 1976), μελέτησε την αυξανόμενη εξάρτηση των ψηφοφόρων από την τηλεόραση ως ενημερωτικό μέσο στις ΗΠΑ. Εστίασε στη σχέση ανάμεσα στον τηλεοπτικό τρόπο παρουσίασης των ειδήσεων και στην πολιτική αναρμοδιότητα και τη δυσπιστία έναντι των θεσμών που αισθανόταν ένα μέρος των πολιτών. Θεωρεί ότι η τηλεόραση δεν αποτελεί την αποκλειστική αιτία αύξησης του πολιτικού κυνισμού και της πολιτικής αποξένωσης. Δε μπορεί να τεκμηριωθεί αιτιακή σχέση ανάμεσα στην εξάρτηση από την τηλεόραση και στην υποκειμενική πολιτική αναρμοδιότητα. Για ένα πολύ μεγάλο τμήμα των ψηφοφόρων η τηλεόραση αποτελεί τη σχεδόν αποκλειστική πηγή πολιτικής ενημέρωσης. Οι ψηφοφόροι αυτοί συνήθως δε διαβάζουν πολιτικές ειδήσεις από τις εφημερίδες, και δε θα διέθεταν χρόνο και προσπάθεια για άλλη πηγή πολιτικής πληροφόρησης. Σύμφωνα με τον Robinson, στο αδιάφορο αυτό κοινό (και λόγω της τάσης συγκρουσιακής παρουσίασης της πολιτικής από την τηλεόραση) δημιουργείται το αίσθημα της πολιτικής αναρ-

μοδιότητας που οδηγεί σε συναισθήματα πολιτικής αποξένωσης και κυνισμού. Η ηγεμονία της εμπορικής τηλεόρασης στο χώρο της πολιτικής επικοινωνίας εξασθένησε ιδιαίτερα τη βαρύτητα των «καθοδηγητών γνώμης» (opinion leaders).

Οι Δεμερτζής, Καφετζής (1996, σ. 193) σημειώνουν ότι υφίσταται συσχέτιση ανάμεσα στα ΜΜΕ (και ειδικά την τηλεόραση) και στον πολιτικό κυνισμό και στην πολιτική αποξένωση, όχι όμως για όλους, παντού και πάντα. Πρέπει κάθε φορά να ελέγχεται ένας μεγάλος αριθμός μεταβλητών, έτσι ώστε να μην αποδίδονται στην τηλεόραση αιτιάσεις για τις οποίες μερικές φορές φέρει λίγη μόνον ευθύνη. Οι ίδιοι (1996, σ. 205-210), συμπεραίνουν ότι τα εμπειρικά δεδομένα για την αύξουσα τάση της αλλοτρίωσης και του κυνισμού στο ελληνικό κοινό φανερώνουν ότι το φαινόμενο αυτό είναι προγενέστερο της έλευσης της ιδιωτικής ραδιοφωνίας και τηλεόρασης και συσχετίζεται με την αδύναμη κοινωνία των πολιτών.

Οι Lazarsfeld κ.ά. (1948, σ. 42) και Berelson κ.ά. (1954, σ. 25) θεωρούν ότι το επίπεδο τυπικής εκπαίδευσης είναι «δημιουργός ενδιαφέροντος». Έντονη συσχέτιση τυπικής εκπαίδευσης και ανάμειξης στην πολιτική υποστηρίζουν ότι υπάρχει και οι Campell κ.ά., θεωρώντας ότι το συνολικότερο status του ατόμου επιδρά μεν στο βαθμό εμπλοκής του στην πολιτική διαδικασία, διαμεσολαβούμενο κυρίως από την εκπαίδευση (1960, σ. 477).

1.2. «Παλαιά» και «νέα» πολιτική

Τα παλαιότερα κοινωνικά αιτήματα («παλαιά πολιτική» - Old Politics), που αναφέρονται στην εργασιακή ασφάλεια και στην οικονομική σταθερότητα, αντικαθίστανται σιγά-σιγά από το αίτημα της εξασφάλισης καλύτερης ποιότητας ζωής («νέα πολιτική» - New Politics). Τα νέα αιτήματα πηγάζουν από τις διευρυμένες κοινωνικές ανάγκες, που συγκροτούν νέες ανισότητες. Επιπλέον, τα άτομα απομακρύνονται από μορφές μαζικής πολιτικής (mass politics) και οδηγούνται σε διαδικασίες ελέγχου των κυβερνητικών αποφάσεων, μέσω θεσμών και οργανώσεων (Δεμερτζής, 1989, σ. 288· Προβή, 2008, σ. 97· Harrrop, Miller, 1987· Inglehart, 1971, 1973, 1976, 1977, 1981, 1990· Offe, 1987· Poguntke, 1987· Rose McAllister, 1990). Ο Inglehart υποστηρίζει ότι οι μετα-υλιστικές αξίες υιοθετούνται (όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο) από τα άτομα που είναι περισσότερο μορφωμένα. Τα άτομα αυτά, έχοντας διασφαλίσει μονιμότερες και καλύτερα αμειβόμενες εργασίες, έχουν «θωρακι-

στεί» περισσότερο έναντι της οικονομικής κρίσης, σε σχέση με άλλες κατηγορίες εργαζομένων. Έτσι υφίστανται λιγότερη ψυχολογική πίεση σε σχέση με τις οικονομικές πολιτικές (Poguntke, 1987, σ. 77).

Ο Παστιάδης (2008, σ. 182) συμπεραίνει ότι δύο ευδιάκριτα τμήματα ανιχνεύονται στο νεοελληνικό εκλογικό σώμα. Το πρώτο τμήμα, το οποίο θα μπορούσε, ως τυπολογία, να ονομαστεί «κοινωνία της ανασφάλειας», συγκροτείται κατά κύριο λόγο από αγρότες μικρής ιδιοκτησίας, ανέργους, ημιαπασχολούμενους, συνταξιούχους, γυναίκες. Είναι συνήθως κατώτερου εκπαιδευτικού επιπέδου και ως εκ τούτου δε δύνανται να παρακολουθήσουν τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις. Χαρακτηρίζεται επίσης από τις έντονες ανάγκες επιβίωσης-βιοπορισμού. Οι ψηφοφόροι αυτοί δε δύνανται ή δε θέλουν να αναλάβουν το «κόστος πληροφορίας», και έτσι οδηγούνται επαναπαυόμενοι στην υιοθέτηση της κομματικής ταύτισης. Η διάκριση Αριστερά - Δεξιά συμπυκνώνει όλες τις αναγκαίες πολιτικές πληροφορίες για τις διαφορές μεταξύ των κομμάτων, ελαχιστοποιώντας το «κόστος πληροφορίας». Το δεύτερο τμήμα θα μπορούσε σχηματικά να ονομαστεί «κοινωνία των υψηλών προσδοκιών». Συγκροτείται κατά κύριο λόγο από ψηφοφόρους με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, που εμφορούνται από μετα-υλιστικές αξίες, απασχολούνται κυρίως στον τριτογενή τομέα, έχουν υψηλό εισόδημα και αποτελούν τα νέα ανερχόμενα μεσοστρώματα. Αυτοί δεν ενδιαφέρονται συνήθως για τη διάκριση Αριστερά - Δεξιά, αυτοτοποθετούμενοι στις μεσαίες θέσεις, εμφανίζονται λιγότερο ταυτισμένοι με κάποιο κόμμα, είναι περισσότερο αναποφάσιστοι, επιλέγοντας συνήθως τις τελευταίες ημέρες προ των εκλογών. Αυτοί αναλαμβάνουν συνήθως το «κόστος πληροφορίας» και, κατά συνέπεια, οδηγούνται στην υιοθέτηση της ορθολογικής επιλογής. Ο ίδιος (2008, σ. 179) παρατηρεί ότι στην Ελλάδα η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου και η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα της οικονομίας οδηγούν σταδιακά στην αλλαγή των αξιών. Το αίτημα της εξασφάλισης καλύτερης ποιότητας ζωής («νέα πολιτική» - New Politics) αντικαθιστά σιγά-σιγά τα παλαιότερα κοινωνικά αιτήματα («παλαιά πολιτική» - Old Politics), που αναφέρονται στην εργασιακή ασφάλεια και στην οικονομική σταθερότητα. Κατά συνέπεια, ενισχύεται η πολιτική χειραφέτηση των πολιτών και ευνοείται η εμφάνιση ενός νέου τύπου ψηφοφόρου, περισσότερο ανεξάρτητου και κριτικού. Ο ψηφοφόρος της κατηγορίας αυτής εμφανίζεται με υψηλότερο πολιτισμικό επίπεδο, καλύτερα πληροφορημένος και λιγότερο εξαρτημένος από τα κόμματα. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του αποτελεί ο «πολιτικός σκεπτικισμός». Έτσι υιοθετεί ως κριτήριο επιλογής τις συγκεκριμένες θέσεις που παίρνει ένα κόμμα και οι υποψήφιοί του στα

προβλήματα της συγκυρίας, αγνοώντας, κατά το μάλλον ή ήττον, τις πολιτικές ετικέτες. Προσχωρεί, με σχετική ευκολία, στις λογικές του «εκλογικού ατομικισμού», εντάσσεται δηλαδή στην τυπολογία της θεματικής ψήφου. Επίσης συμπεραίνει (2008, σ. 182-183), ότι στην κομματική ταύτιση – διαιρετική ψήφο – παλαιά πολιτική (old politics), εντάσσονται περισσότερο οι γυναίκες, οι μεγάλες ηλικίες, οι μισθωτοί του Δημόσιου Τομέα, οι συνταξιούχοι, οι κάτοικοι των αγροτικών κέντρων και οι εκκλησιαζόμενοι. Στην ορθολογική επιλογή – θεματική ψήφο – μετα-υλιστικές αξίες – νέα πολιτική (new politics), φαίνονται να εντάσσονται περισσότερο οι άνδρες, οι νέοι, οι εργοδότες-αυτοαπασχολούμενοι, οι φοιτητές, οι κάτοικοι των αστικών κέντρων και οι μη εκκλησιαζόμενοι. Η διαίρεση αυτή παραπέμπει σε διαφορετικές μορφές αντίθεσης πολιτικής – οικονομίας, κοινωνικών αντιθέσεων, κρατικής δομής, πολιτικού-κομματικού συστήματος. Ανάγεται εντέλει σε διαφορετικές μορφές πολιτικών κομμάτων. Δεσπόζουσας σημασίας παράμετρο αποτελεί το επίπεδο εκπαίδευσης, το οποίο καταγράφεται ως διεγέρτης-υποκινητής επηρρεάζοντας προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση. Το κατώτερο επίπεδο εκπαίδευσης ωθεί τους ψηφοφόρους προς την πρώτη τυπολογία, ενώ το ανώτερο επίπεδο κατεύθυνσης προς τη δεύτερη.

1.3. Ευρωσκεπτικισμός

Ο Βερναρδάκης (2007, σ. 153-155), ερευνώντας τον ευρωπαϊσμό και τον ευρωσκεπτικισμό στην Ελλάδα, σημειώνει ότι: «Ο "φιλοευρωπαϊσμός" της ελληνικής κοινωνίας είναι άμεσα συνδεδεμένος με τις προσδοκίες οικονομικής ανάπτυξης και πολιτικού εκσυγχρονισμού της χώρας... Η ελληνική κοινή γνώμη είναι συνεπώς φιλευρωπαϊκή στο μέτρο που προσδοκά (και σε σημαντικό βαθμό επιτυγχάνει) από τη συμμετοχή της στην Ευρώπη υψηλότερο οικονομικό, βιοτικό και καταναλωτικό επίπεδο...Ο "φιλοευρωπαϊσμός" αυτός, τέλος, είναι μάλλον "εθνοκεντρικός φιλευρωπαϊσμός". Δεν εμφανίζει δηλαδή στοιχεία ενός θετικά φορτισμένου "κοσμοπολιτισμού" ή ακόμα μιας ανοχής στη "διεθνή πολυπολιτισμικότητα", και αυτό ακριβώς το γεγονός προδιαθέτει για την ύπαρξη λανθάνουσας "ευρωσκεπτικιστικής" τάσης στο εσωτερικό του "φιλευρωπαϊσμού"...Το κυριότερο ωστόσο στοιχείο που τεκμηριώνει το χαρακτηρισμό του "εσωστρεφούς φιλοευρωπαϊσμού" είναι τα ισχυρά χαρακτηριστικά φοβικότητας σε σχέση με την εθνική ταυτότητα ("ελληνικότητα") που διαπερνούν την ελληνική κοινωνία. Ταυτόχρονα με τα οικονομικά και πολιτικά οφέλη που θεωρεί ότι αποκομίζει από την ΕΕ, η

τελευταία θεωρείται, ταυτόχρονα, από την πλειονότητα της ελληνικής κοινωνίας ως κίνδυνος για την εθνική ταυτότητα ή, για να το διατυπώσουμε διαφορετικά, ο φόβος για την αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας που συνεπάγεται η ένταξη σε ένα ευρύτερο οικονομικό-πολιτικό πλαίσιο είναι το αναγκαίο τίμημα για τα οικονομικά και πολιτικά ωφελήματα». Ο ίδιος (2007, σ. 163) καταλήγει: «Στο μέτρο που ο "φιλοευρωπαϊσμός" της ελληνικής κοινωνίας εμφανίζει έντονα "ωφελιμιστικά" και "εσωστρεφή" χαρακτηριστικά, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, τροποποιούμενων των συνθηκών και του περιβάλλοντος, να αρχίσει να αμφισβητείται σοβαρά στο μέλλον. Η "εξάντληση" των προσδοκιών της οικονομικής ανάπτυξης και η σταθεροποίηση του αισθήματος "εθνικής ασφάλειας" ενδέχεται να τροποποιήσει σταδιακά τη στάση των Ελλήνων/ίδων απέναντι στην Ευρώπη, ή τουλάχιστον να φέρει στην επιφάνεια και άλλες δυναμικές ιδεολογικές στάσεις».

Ο Κωνσταντινίδης (2007), στο πλαίσιο της μελέτης του για την Αριστερά και τη Δεξιά, εξετάζει μεταβλητές που απεικονίζουν τη νέα πολιτική ατζέντα όπως: «η ιδιωτική επιχείρηση είναι η μόνη λύση για τα οικονομικά προβλήματα της χώρας», «οι μετανάστες που βρίσκονται στην Ελλάδα δημιουργούν προβλήματα και θα πρέπει να φύγουν». Για την πρώτη μεταβλητή, καταγράφει μεγαλύτερο βαθμό συμφωνίας μεταξύ όσων αυτοτοποθετούνται ιδεολογικά στη Δεξιά, σε σχέση με όσους αυτοτοποθετούνται ιδεολογικά στην Αριστερά. Για τη δεύτερη μεταβλητή, παρατηρεί μεγαλύτερο βαθμό συμφωνίας σε όσους μπορούν να χαρακτηριστούν ως «συντηρητικοί», παρά σε όσους μπορούν να χαρακτηριστούν ως «προοδευτικοί».

1.4. Τα αστικά κέντρα

Ο Παστιάδης (2008, σ. 171-172) σημειώνει ότι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της πολιτικότητας των αστικών κέντρων είναι η απομάκρυνση μάλλον από το μοντέλο της κομματικής ταύτισης-διαιρετικής ψήφου, ως γενέθλιας μήτρας πολιτικής συμπεριφοράς και η υιοθέτηση περισσότερο της ορθολογικής επιλογής-θεματικής ψήφου ως γενεσιουργού ορίζουσας. Τα χαρακτηριστικά αυτά της «κουλτούρας των πόλεων» παραπέμπουν σε δύο αφετηριακές υποθέσεις. Η πρώτη είναι η υιοθέτηση των μετα-υλιστικών αξιών από ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων. Η αλλαγή αξιών παρατηρείται στις ανεπτυγμένες δυτικές κοινωνίες. Τα παλαιότερα κοινωνικά αιτήματα («παλαιά πολιτική» - Old Politics), που αναφέρονται στην εργασιακή

ασφάλεια και στην οικονομική σταθερότητα, αντικαθίστανται σιγά-σιγά από το αίτημα της εξασφάλισης καλύτερης ποιότητας ζωής («νέα πολιτική» - New Politics). Η δεύτερη είναι η πιθανή εξασθένηση των πελατειακών δικτύων, ιδιαίτερα στις πόλεις όπου η προσωπική επαφή μεταξύ του ψηφοφόρου και του πολιτικού αποδυναμώνεται προς όφελος μιας «μιντιοκρατικής» και εν πολλοίς απρόσωπης σχέσης. Στα αστικά κέντρα παρατηρείται κάμψη των ποσοστών των δύο μεγάλων κομμάτων ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, με παράλληλη ενίσχυση των μικρότερων κομμάτων της Αριστεράς ΚΚΕ και ΣΥΝ. Ως εκ τούτου η υποχώρηση του δικομματισμού, ως κυρίαρχου χαρακτηριστικού της εκλογικής συμπεριφοράς, καταγράφεται με μεγαλύτερη ένταση στα αστικά κέντρα. Σε αντίθεση με τα αστικά κέντρα, τα πολιτικά χαρακτηριστικά των αγροτικών κέντρων παραπέμπουν στην κομματική ταύτιση-διαιρετική ψήφο.

1.5. Ο ρόλος του επιπέδου εκπαίδευσης

Οι Butler, Stokes (1969, σ. 211-246) υποστηρίζουν ότι το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της πολιτικής συμπεριφοράς.

Οι Franklin κ.ά. (1992, σ. 36) αναφέρουν ότι το επίπεδο εκπαίδευσης επικαθορίζει πολλές φορές την επαγγελματική ενασχόληση και την ένταξη σε κάποια κοινωνική τάξη. Συγχρόνως το επίπεδο εκπαίδευσης διαμορφώνει την πολιτική κουλτούρα. Το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης οδηγεί σε μεγαλύτερο βαθμό πολιτικής ενημέρωσης και πολιτικής συμμετοχής-ενεργοποίησης, που, με τη σειρά του, επιδρά στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς (Almond, Verba, 1965).

Ο Weakliem (2002) παρατηρεί ότι η έρευνα έχει βρει ότι η εκπαίδευση συσχετίζεται με περισσότερο φιλελεύθερες απόψεις σε μια σειρά θεμάτων, όμως υπάρχει αβεβαιότητα για το εύρος και την εξήγηση αυτών των ευρημάτων. Ο ίδιος σημειώνει ότι η εκπαίδευση επιδρά στις περισσότερες πολιτικές απόψεις. Οι επιδράσεις μπορούν να συνοψιστούν λέγοντας ότι προωθεί ατομικιστικές αξίες. Η εκπαίδευση συνδέεται με κάπως χαμηλότερη εμπιστοσύνη στους περισσότερους θεσμούς.

Σύμφωνα με τις έρευνες του ΕΚΚΕ (Νικολακόπουλος, Παντελίδου, 1988 και Παντελίδου-Μαλούτα, 1990, 1992), το επίπεδο εκπαίδευσης συνιστά καθοριστικό παράγοντα σε μια σειρά απόψεις-στάσεις και αντιλήψεις για την πολιτική.

Σύμφωνα με τον Καφετζή (1996, σ. 176), η εκπαίδευση αποτελεί ένα μηχανισμό άντλησης των συμβολικών αλλά και των υλικών πόρων που

απαιτούνται για την ανάπτυξη πολιτικών δεξιοτήτων. Επίσης η ανώτατη εκπαίδευση εμφανίζεται να είναι ο προνομιακός κοινωνικός χώρος της πολιτικότητας, η κατώτατη εκπαιδευτική βαθμίδα να οριοθετεί την περιθωριακότητα στο δημόσιο χώρο και οι δύο άλλες θέσεις να κατέχουν σταθερά μια συγκρίσιμη μεσαία περιοχή.

Ο Νικολακόπουλος (1997, σ. 202-203), μελετώντας τις βουλευτικές εκλογές του 1996, παραθέτει την κατανομή της κομματικής ταύτισης αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο. Οι δεσμοί με τα κόμματα των ατόμων με ανώτερη εκπαίδευση παρουσιάζονται σαφώς χαλαρότεροι. Η κομματική ταύτιση εμφανίζεται αντιστρόφως ανάλογη του επιπέδου εκπαίδευσης. Οι ψηφοφόροι με ανώτερη εκπαίδευση εμφανίζουν χαμηλότερη κομματική ταύτιση σε σχέση με εκείνους με κατώτερη εκπαίδευση. Η σταθερότητα στην εκλογική συμπεριφορά εμφανίζεται αντιστρόφως ανάλογη του επιπέδου εκπαίδευσης. Οι ψηφοφόροι με ανώτερη εκπαίδευση παρουσιάζονται σαφώς λιγότερο σταθεροί στην κομματική τους προτίμηση και με υψηλότερα ποσοστά αναποφάσιστων έως την ημέρα της ψηφοφορίας.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Το πρωτογενές υλικό στο οποίο βασίζεται η μελέτη αυτή είναι τα ποσοτικά δεδομένα της πανελλαδικής έρευνας πεδίου υπ' αριθμ. 1466 του έτους 2007, της εταιρείας ερευνών V-PRC, με ατομικές συνεντεύξεις, χρήση δομημένου ερωτηματολογίου και κάλπης, στο σύνολο της χώρας, μέγεθος του δείγματος 1.200 άτομα, με πολυσταδιακή στρωματοποιημένη δειγματοληψία.

Προκειμένου να διερευνηθούν τα ανωτέρω ερωτήματα, μελετάται η σχέση ανάμεσα στα αστικά και αγροτικά κέντρα, υπό την επίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης, σε διάφορες μεταβλητές απόψεων και στάσεων:

- Κοινωνική ανασφάλεια (αίσθημα ασφάλειας για το μέλλον) (σε κλίμακα: Πολύ σίγουροι, Αρκετά σίγουροι, Όχι και τόσο σίγουροι, Καθόλου σίγουροι).
- Ικανοποίηση από την πολιτική ενημέρωση που παρέχεται από τα Μέσα Ενημέρωσης (σε κλίμακα: Πολύ ικανοποιημένοι, Αρκετά ικανοποιημένοι, Όχι και τόσο ικανοποιημένοι, Καθόλου ικανοποιημένοι).
- Ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα (σε κλίμακα: Πολύ ικανοποιημένοι, Αρκετά ικανοποιημένοι, Όχι και τόσο ικανοποιημένοι, Καθόλου ικανοποιημένοι).
- Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα (σε κλίμακα: Εμπιστεύονται, Δεν εμπιστεύονται).

- Εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/συνδικάτα (σε κλίμακα: Εμπιστεύονται, Δεν εμπιστεύονται).
- «Είτε πρόκειται για τη δεξιά, είτε για την αριστερά, όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).
- «Προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου, παρά να προσπαθώ να αλλάξω την κοινωνία» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).
- «Η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερο παρεμβαίνει το κράτος και όσο περισσότερη ελευθερία έχουν οι επιχειρήσεις» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).
- «Διαφωνώ με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων γιατί η Παιδεία είναι δημόσιο αγαθό στο οποίο πρέπει όλοι να έχουν δικαίωμα» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).
- «Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα/αξίες» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).
- «Οι περισσότεροι μετανάστες στη χώρα μας προσφέρουν στην ελληνική οικονομία και θα πρέπει να νομιμοποιηθούν» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).
- «Η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας» (σε κλίμακα: Συμφωνούν, Ούτε συμφωνούν/ούτε διαφωνούν, Διαφωνούν).

Για τον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων της μελέτης, χρησιμοποιούνται ποσοτικές μέθοδοι ανάλυσης (ανάλυση αντιστοιχιών-correspondence analysis, πίνακες συνάφειας, έλεγχοι στατιστικής σημαντικότητας διαφορών). Ο έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας διαφορών στις εξαρτημένες μεταβλητές διενεργείται ως εξής: έχοντας ως μεταβλητή ελέγχου (grouping variable) την αστικότητα (αστικά κέντρα, αγροτικά κέντρα), εξετάζουμε αν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα επίπεδα αστικότητας, δηλαδή αν η μετάβαση από το ένα επίπεδο στο άλλο επηρεάζει τις εξαρτημένες μεταβλητές. Επίσης έχοντας ως μεταβλητή ελέγχου (grouping variable) το επίπεδο εκπαίδευσης (κατώτερη, μέση, ανώτερη), εξετάζουμε αν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα επίπεδα εκπαίδευσης, δηλαδή αν η μετάβαση από το ένα επίπεδο στο άλλο επηρεάζει τις εξαρτημένες μεταβλητές, τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στα αγροτικά. Για τους ελέγχους στατιστικής σημαντικότητας χρησιμοποιούνται τα Mann-Whitney U και Kruskal Wallis τεστς. Είναι μη παραμετρικά τεστς, δηλα-

δή δεν απαιτούνται υποθέσεις για την κατανομή του πληθυσμού, είναι ελεύθερα κατανομής. Συγκρίνουν δύο ή περισσότερες ομάδες περιπτώσεων μιας μεταβλητής και αποφαίνονται αν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις ομάδες αυτές (Asymp. Sig.). Επίσης εξετάζουμε αν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις μεταβλητές «Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα» και «Εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/συνδικάτα», στο σύνολο του δείγματος καθώς και στα αστικά και αγροτικά κέντρα, χρησιμοποιώντας το Wilcoxon Signed Ranks τεστ. Ο έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας πραγματοποιείται σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $p = 0{,}05$ ή 5%. Εάν το αποτέλεσμα του ελέγχου (Asymp. Sig.) είναι μικρότερο από το 0,05, τότε οι παρατηρούμενες διαφορές είναι στατιστικά σημαντικές και συνεπώς μπορεί να γίνει γενίκευση των συμπερασμάτων στο σύνολο του πληθυσμού, ενώ, εάν είναι μεγαλύτερο από το 0,05, οι παρατηρούμενες διαφορές δεν είναι στατιστικά σημαντικές και δε μπορεί να γίνει γενίκευση των συμπερασμάτων στο σύνολο του πληθυσμού.

3. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Από την ανάλυση αντιστοιχιών (correspondence analysis) για την αστικότητα, προκύπτουν τα Σχήματα 1Α-22:

ΣΧΗΜΑ 1Α

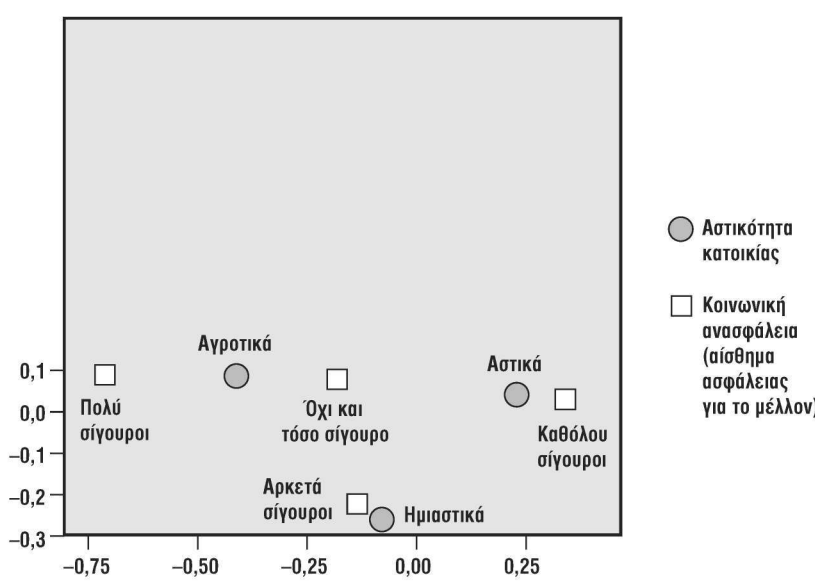

ΣΧΗΜΑ 1Β

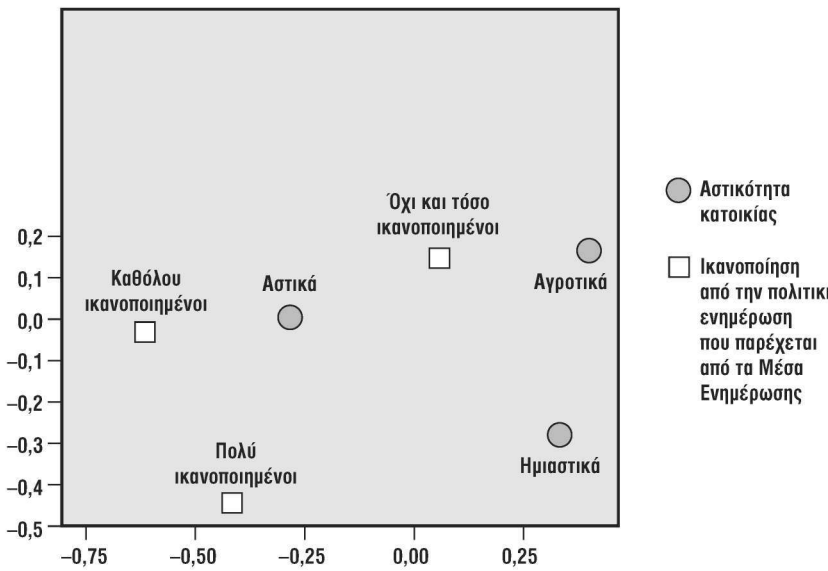

ΣΧΗΜΑ 2

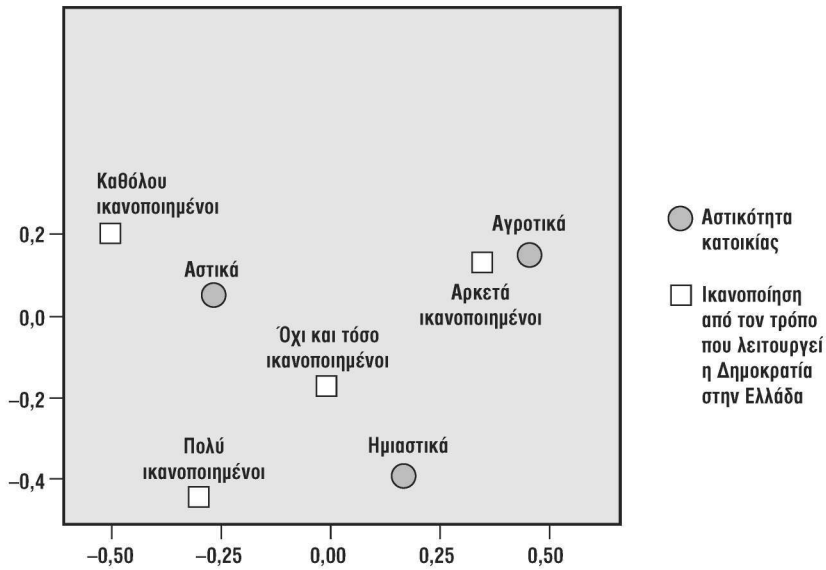

ΣΧΗΜΑ 3

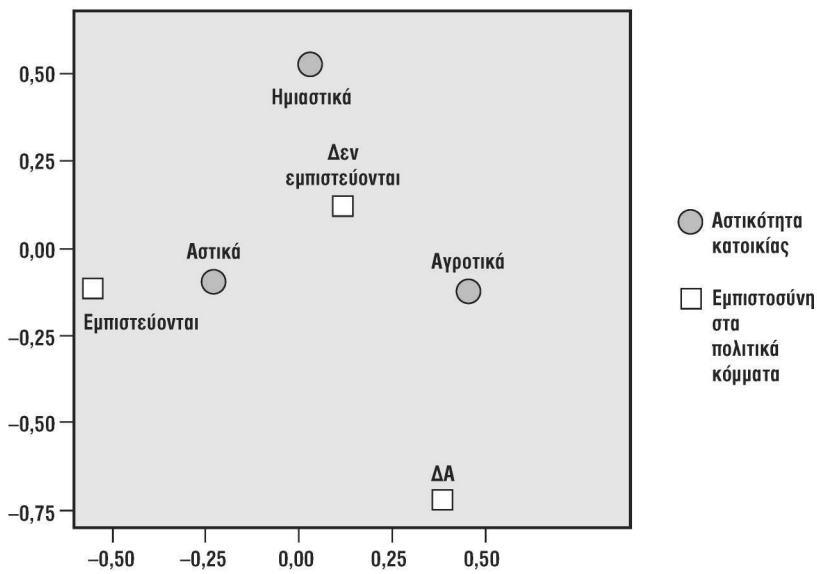

ΣΧΗΜΑ 4

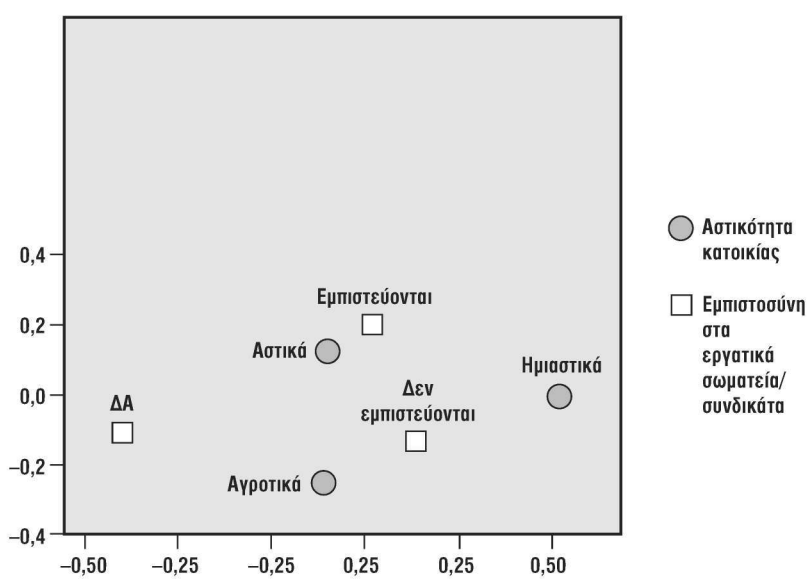

ΣΧΗΜΑ 5

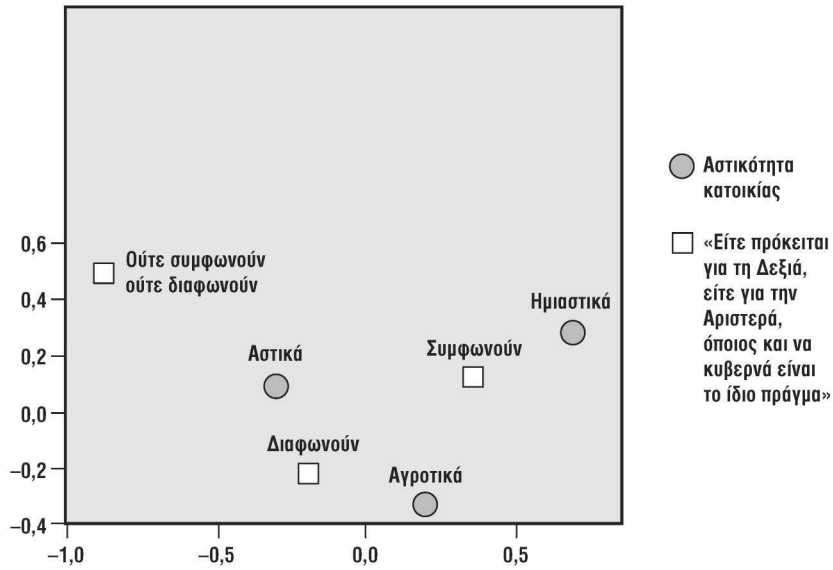

ΣΧΗΜΑ 6

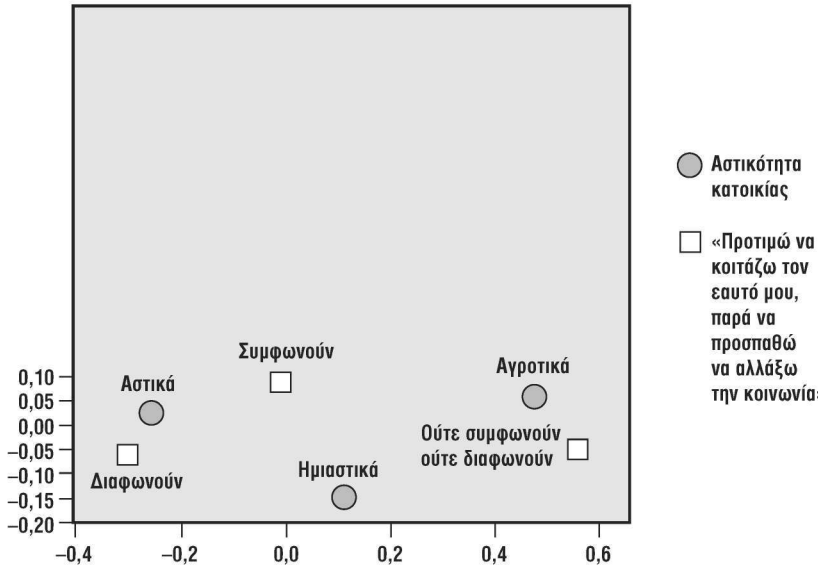

ΣΧΗΜΑ 7

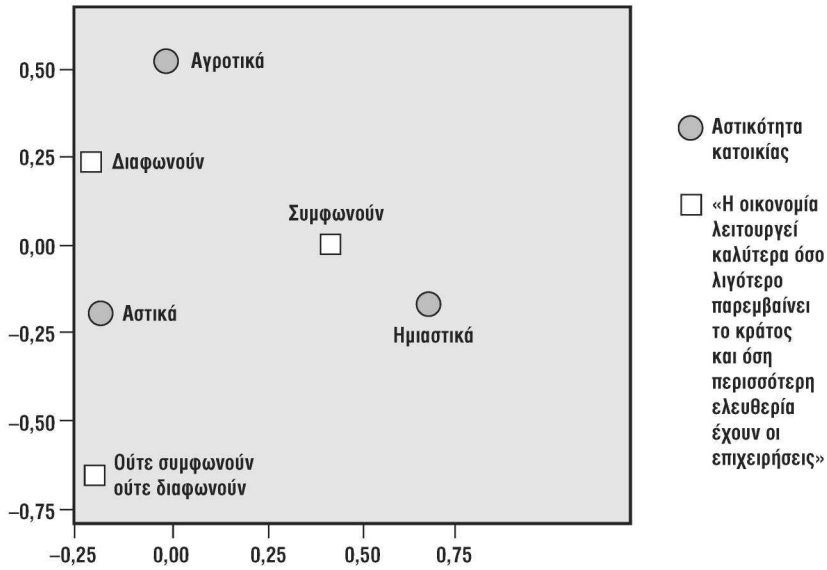

ΣΧΗΜΑ 8

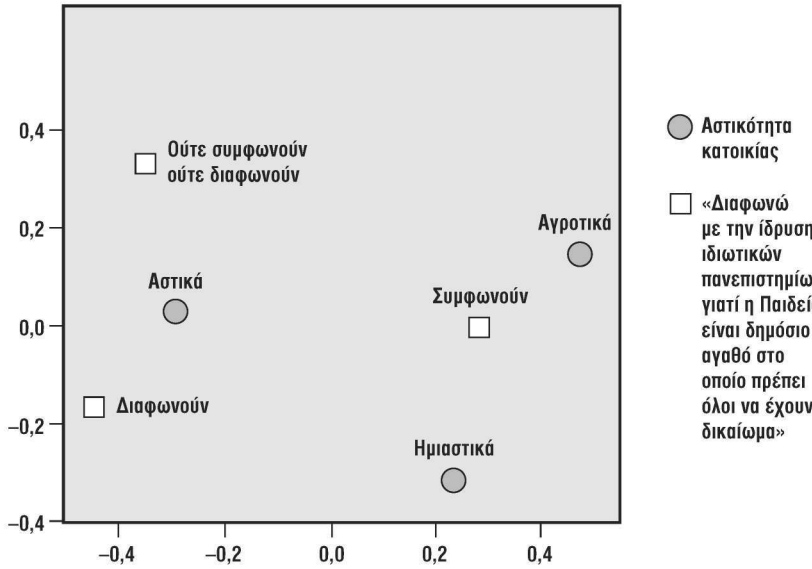

ΣΧΗΜΑ 9

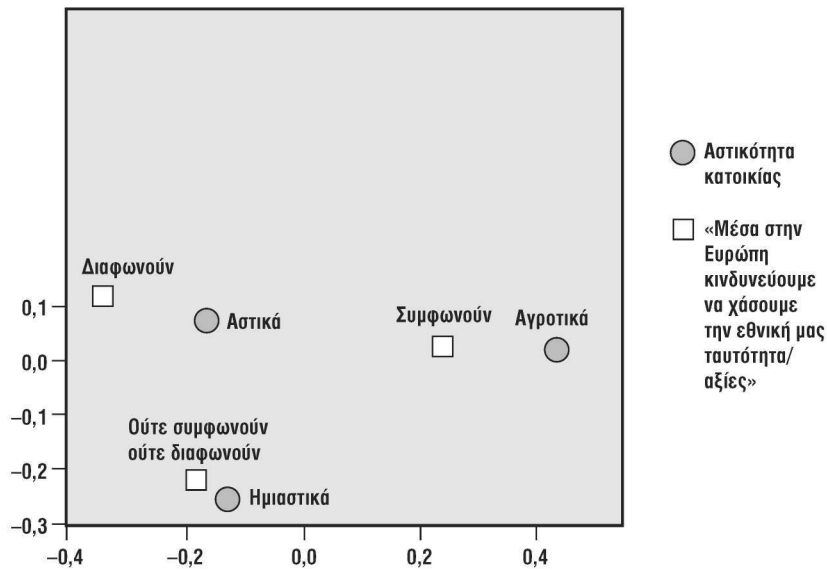

ΣΧΗΜΑ 10

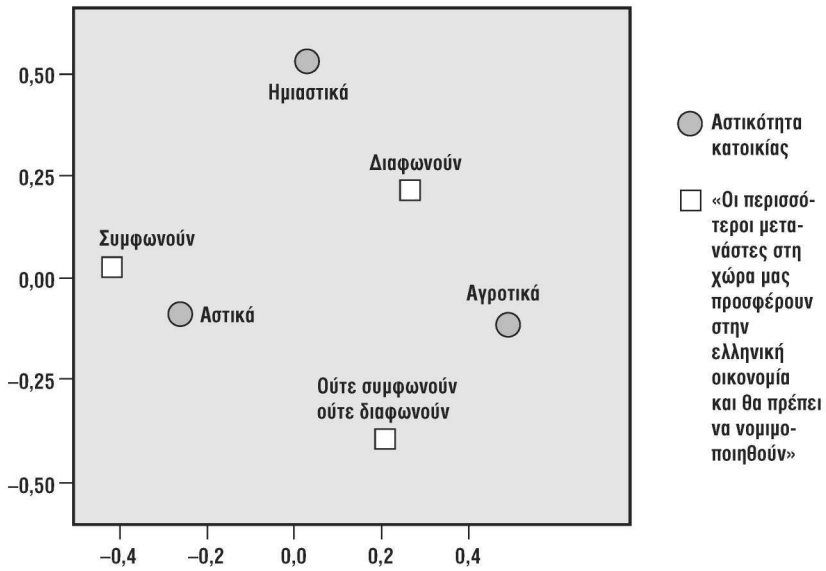

ΣΧΗΜΑ 11

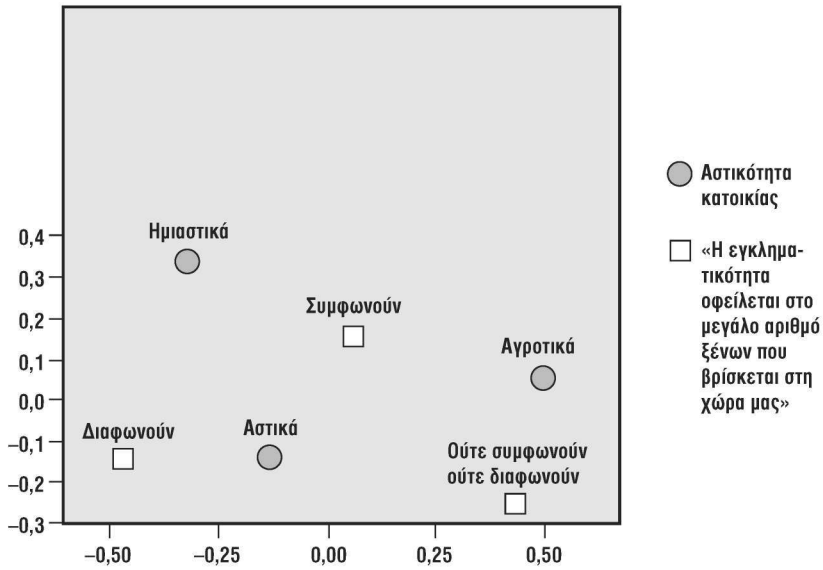

ΣΧΗΜΑ 12

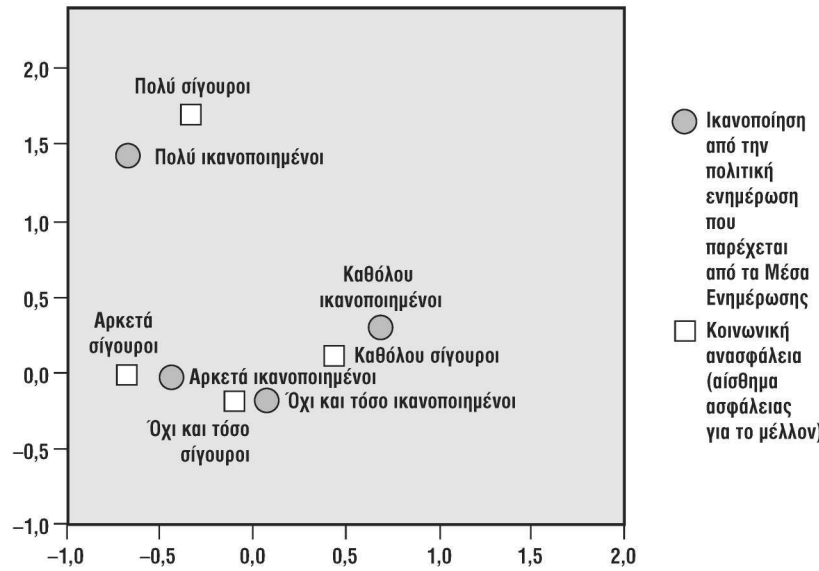

ΣΧΗΜΑ 13

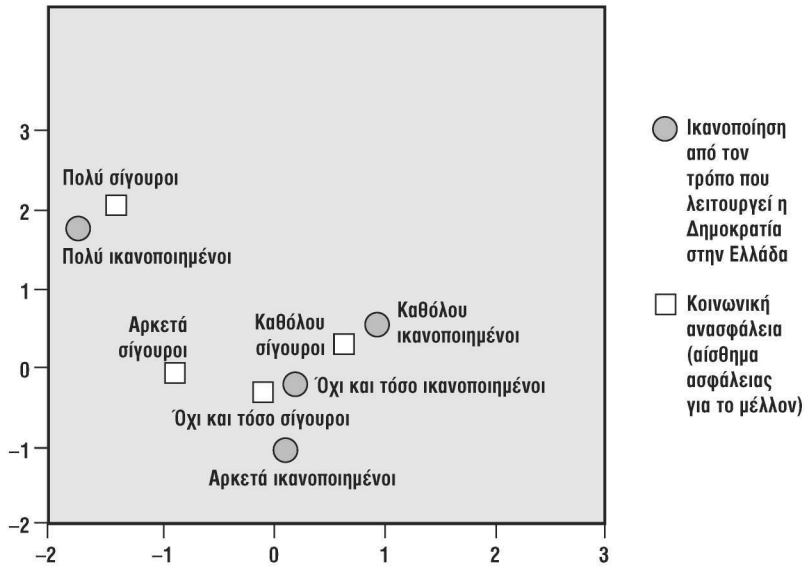

ΣΧΗΜΑ 14

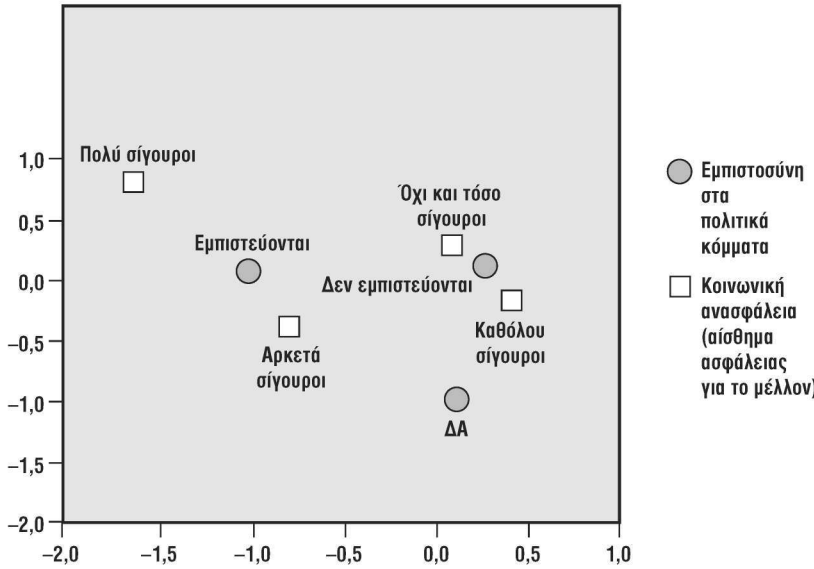

ΣΧΗΜΑ 15

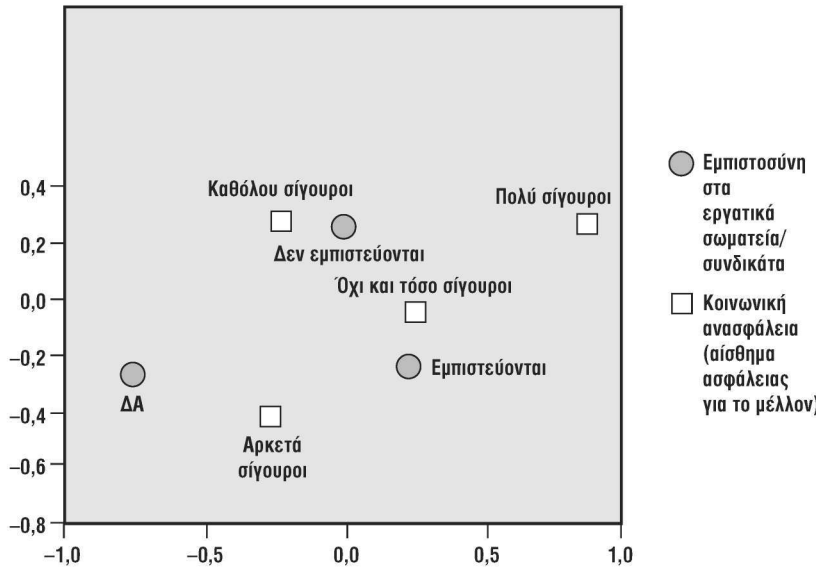

ΣΧΗΜΑ 16

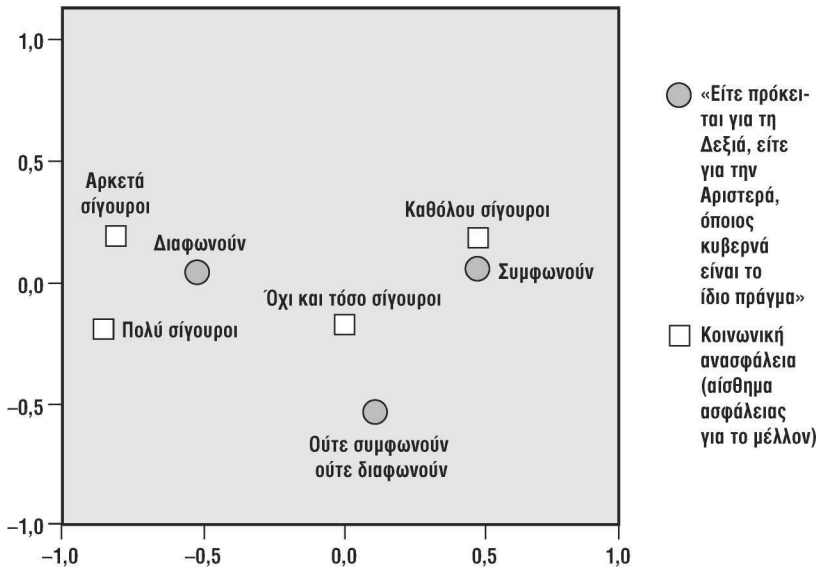

ΣΧΗΜΑ 17

ΣΧΗΜΑ 18

ΣΧΗΜΑ 19

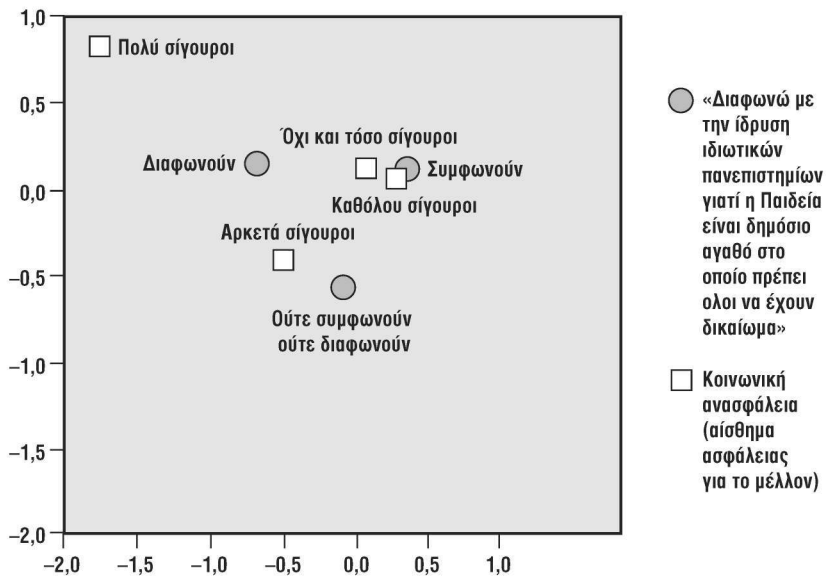

ΣΧΗΜΑ 20

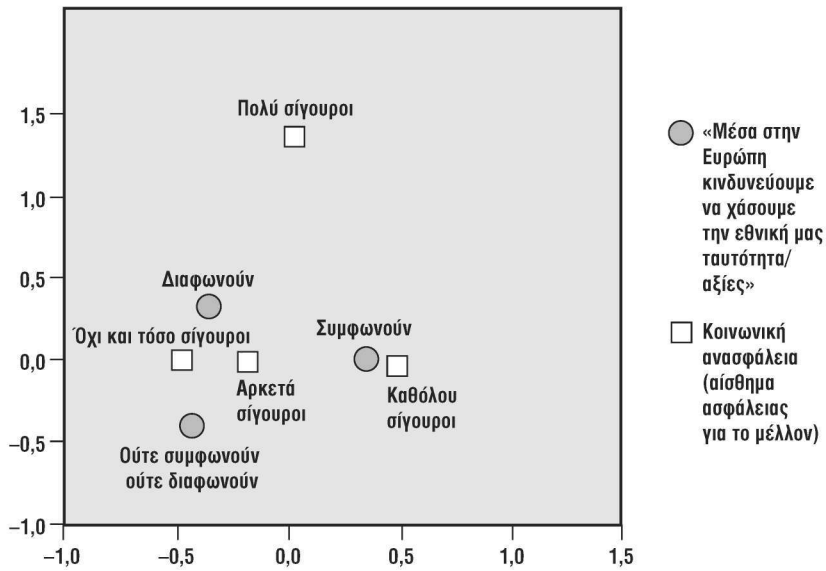

ΣΧΗΜΑ 21

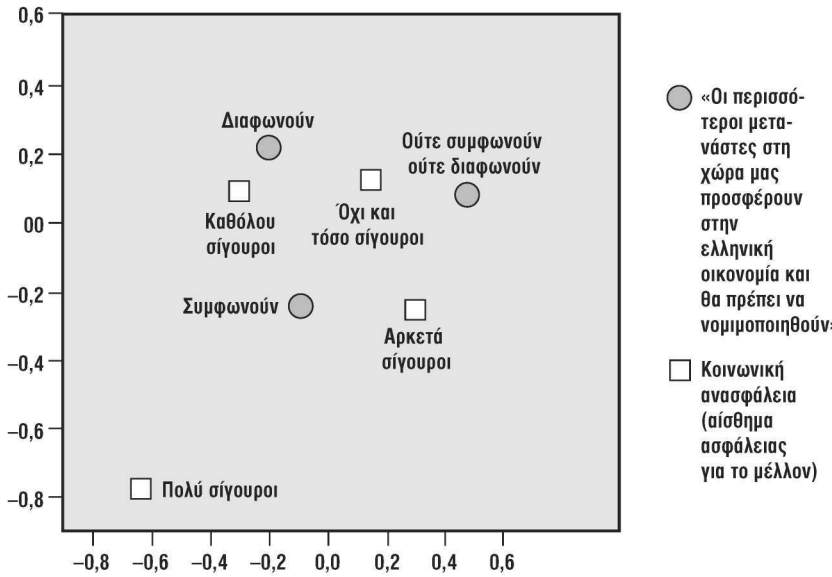

ΣΧΗΜΑ 22

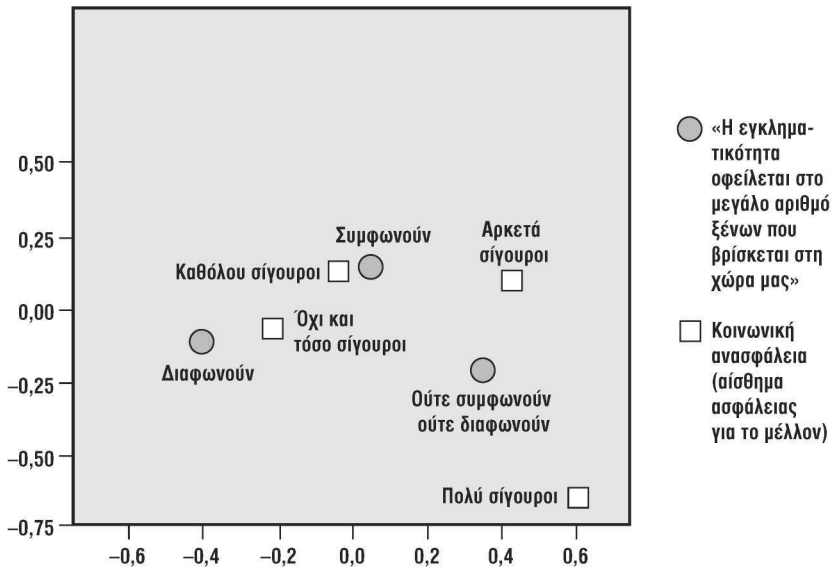

Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτουν οι παρακάτω πίνακες (**Πίνακας συνάφειας** και **Πίνακας ελέγχων σημαντικότητας**).

Πίνακας συνάφειας (ποσοστό %)									
	Αστικά κέντρα				**Αγροτικά κέντρα**				**Σύνολο δείγματος**
	Κατώτερη	**Μέση**	**Ανώτερη**	**Σύνολο**	**Κατώτερη**	**Μέση**	**Ανώτερη**	**Σύνολο**	
Κοινωνική ανασφάλεια (αίσθημα ασφάλειας για το μέλλον) (Πολύ σίγουροι + Αρκετά σίγουροι)	15,60	16,96	31,29	19,84	22,76	23,68	17,86	22,7	21,17
Ικανοποίηση από την πολιτική ενημέρωση που παρέχεται από τα Μέσα Ενημέρωσης (Πολύ ικανοποιημένοι + Αρκετά ικανοποιημένοι)	45,39	31,87	31,97	34,80	39,02	38,16	42,86	38,82	37,20
Ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα (Πολύ ικανοποιημένοι + Αρκετά ικανοποιημένοι)	34,75	33,33	40,82	35,12	50,41	35,53	50,00	43,09	37,91
Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα (Εμπιστεύονται)	30,50	18,71	29,93	23,94	21,14	12,50	14,29	16,12	21,08
Εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/ συνδικάτα (Εμπιστεύονται)	39,01	42,40	34,69	40,16	37,40	35,53	42,86	37,17	39,24
«Είτε πρόκειται για τη Δεξιά, είτε για την Αριστερά, όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα» (Συμφωνούν)	31,21	43,27	38,10	39,53	41,46	51,97	28,57	45,39	44,20

συνεχίζεται

συνέχεια Πίνακα

«Προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου, παρά να προσπαθώ να αλλάξω την κοινωνία» (Συμφωνούν)	46,81	39,77	34,69	40,16	38,21	40,13	35,71	38,82	39,68
«Η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερο παρεμβαίνει το κράτος και όσο περισσότερη ελευθερία έχουν οι επιχειρήσεις» (Συμφωνούν)	24,82	27,19	38,78	29,13	24,39	34,87	39,29	31,25	31,71
«Διαφωνώ με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων γιατί η Παιδεία είναι δημόσιο αγαθό στο οποίο πρέπει όλοι να έχουν δικαίωμα» (Συμφωνούν)	41,84	54,97	44,90	49,76	58,54	63,16	53,57	60,53	54,03
«Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα/αξίες» (Συμφωνούν)	56,03	51,46	35,37	48,82	61,79	53,95	32,14	54,93	50,40
«Οι περισσότεροι μετανάστες στη χώρα μας προσφέρουν στην ελληνική οικονομία και θα πρέπει να νομιμοποιηθούν» (Συμφωνούν)	34,04	37,72	48,30	39,37	22,76	30,92	39,29	28,29	35,78
«Η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας» (Συμφωνούν)	62,41	49,71	40,82	50,24	63,41	52,63	32,14	54,93	52,26

Πίνακας ελέγχων σημαντικότητας

Mann-Whitney U, Grouping Variable: Αστικότητα (αστικά κέντρα, αγροτικά κέντρα), Asymp. Sig. (2-tailed)	
Κοινωνική ανασφάλεια (αίσθημα ασφάλειας για το μέλλον)	0,011
Ικανοποίηση από την πολιτική ενημέρωση που παρέχεται από τα Μέσα Ενημέρωσης	0,195
Ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα	0,011
Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα	0,006
Εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/συνδικάτα	0,419
«Είτε πρόκειται για τη δεξιά, είτε για την αριστερά, όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα»	0,350
«Προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου, παρά να προσπαθώ να αλλάξω την κοινωνία»	0,657
«Η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερο παρεμβαίνει το κράτος και όσο περισσότερη ελευθερία έχουν οι επιχειρήσεις»	0,430
«Διαφωνώ με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων γιατί η Παιδεία είναι δημόσιο αγαθό στο οποίο πρέπει όλοι να έχουν δικαίωμα»	0,010
«Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα/αξίες»	0,156
«Οι περισσότεροι μετανάστες στη χώρα μας προσφέρουν στην ελληνική οικονομία και θα πρέπει να νομιμοποιηθούν»	0,004
«Η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας»	0,028

Kruskal Wallis, Grouping Variable: Επίπεδο εκπαίδευσης (κατώτερη, μέση, ανώτερη), Asymp. Sig. (2-tailed)		
	Αστικά κέντρα	Αγροτικά κέντρα
Κοινωνική ανασφάλεια (αίσθημα ασφάλειας για το μέλλον)	0,000	0,768
Ικανοποίηση από την πολιτική ενημέρωση που παρέχεται από τα Μέσα Ενημέρωσης	0,168	0,977
Ικανοποίηση από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα	0,125	0,088
Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα	0,015	0,580

Εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/ συνδικάτα	0,216	0,441
«Είτε πρόκειται για τη Δεξιά, είτε για την Αριστερά, όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα»	0,060	0,009
«Προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου, παρά να προσπαθώ να αλλάξω την κοινωνία»	0,180	0,204
«Η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερο παρεμβαίνει το κράτος και όσο περισσότερη ελευθερία έχουν οι επιχειρήσεις»	0,001	0,005
«Διαφωνώ με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων γιατί η Παιδεία είναι δημόσιο αγαθό στο οποίο πρέπει όλοι να έχουν δικαίωμα»	0,016	0,272
«Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα/αξίες»	0,000	0,032
«Οι περισσότεροι μετανάστες στη χώρα μας προσφέρουν στην ελληνική οικονομία και θα πρέπει να νομιμοποιηθούν»	0,039	0,042
«Η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας»	0,007	0,003
Wilcoxon Signed Ranks Test, Asymp. Sig. (2-tailed), Εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/συνδικάτα - Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα		
Σύνολο δείγματος		0,002
Αστικά κέντρα		0,049
Αγροτικά κέντρα		0,009

Από τα διαγράμματα της ανάλυσης αντιστοιχιών, τον πίνακα συνάφειας και τον πίνακα ελέγχων σημαντικότητας, παρατηρούμε ότι:

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, αυτοί που δεν αισθάνονται κοινωνικά ασφαλείς είναι περισσότεροι από αυτούς που αισθάνονται ασφαλείς. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,011<0,05), συνεπώς το επί-

πεδο αστικότητας αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο, με τα αστικά κέντρα να αισθάνονται περισσότερο ασφαλή από τα αγροτικά κέντρα. Καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, μόνον στα αστικά κέντρα (0,000<0,005), κατά συνέπεια το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο μόνον στα αστικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης μειώνει την ανασφάλεια.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όσοι εμφανίζονται δυσαρεστημένοι από την πολιτική ενημέρωση που παρέχεται από τα Μέσα Ενημέρωσης είναι περισσότεροι από όσους εμφανίζονται ικανοποιημένοι. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,195>0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο αστικότητας δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο. Δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,168, 0,977>0,05), συνεπώς το επίπεδο εκπαίδευσης δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, αυτοί που δεν εμφανίζονται ικανοποιημένοι από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα, είναι περισσότεροι από αυτούς που εμφανίζονται ικανοποιημένοι. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,011<0,05), συνεπώς το επίπεδο αστικότητας αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο, με τα αγροτικά κέντρα να εμφανίζονται δυσαρεστημένα σε μικρότερο βαθμό από τα αστικά κέντρα. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,125, 0,088>0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο εκπαίδευσης δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όσοι εμπιστεύονται τα πολιτικά κόμματα είναι λιγότεροι από όσους δεν τα εμπιστεύονται. Καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,006<0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο αστικότητας αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο, με τα αστικά κέντρα να εμπιστεύονται περισσότερο από τα αγροτικά κέντρα, τα πολιτικά κόμματα. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, μόνον στα αστικά κέντρα (0,015<0,05), συνεπώς το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο μόνον στα αστικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης μειώνει την εμπιστοσύνη.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, αυτοί που εμπιστεύονται τα εργατικά σωματεία/συνδικάτα είναι λιγότεροι από αυτούς που δεν τα εμπιστεύονται. Δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,419>0,05), συνεπώς το επίπεδο αστικότητας δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,216, 0,441>0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο εκπαίδευσης δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο.

Τόσο στο σύνολο του δείγματος όσο και στα αστικά και αγροτικά κέντρα, καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα και στην εμπιστοσύνη στα εργατικά σωματεία/συνδικάτα (0,002, 0,049, 0,009<0,05, Wilcoxon Test), με τα δεύτερα να απολαμβάνουν πολύ μεγαλύτερη εμπιστοσύνη από τα πρώτα. Αναδύεται λοιπόν ένα ζήτημα έντονης έλλειψης εμπιστοσύνης προς τα κόμματα, έναντι μιας ισχυρότερης (αλλά όχι πλειοψηφικής) εμπιστοσύνης προς τα συνδικάτα.

Όσοι συμφωνούν ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς στη διακυβέρνηση, είναι περισσότεροι από όσους διαφωνούν στα αστικά κέντρα και ίσοι στα αγροτικά κέντρα. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,350>0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο αστικότητας δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, μόνον στα αγροτικά κέντρα (0,009<0,05), συνεπώς το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο μόνον στα αγροτικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης εξασθενίζει την άποψη περί μη ύπαρξης διαφοράς.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, αυτοί που εμφανίζουν πολιτική ιδιώτευση είναι περισσότεροι από αυτούς που δεν εμφανίζουν. Δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,657>0,05), συνεπώς το επίπεδο αστικότητας δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης (0,180, 0,204>0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο εκπαίδευσης δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όσοι εμφανίζουν προτίμηση στον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία είναι περισσότεροι από όσους δεν εμφανίζουν. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,430>0,05),

κατά συνέπεια το επίπεδο αστικότητας δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,001, 0,005<0,05), συνεπώς το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης ενισχύει την άποψη περί λιγότερου κρατικού παρεμβατισμού.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, αυτοί που διαφωνούν με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων είναι περισσότεροι από αυτούς που συμφωνούν. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,010<0,05), συνεπώς το επίπεδο αστικότητας αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο της μεταβλητής, με τα αστικά κέντρα να διαφωνούν λιγότερο από τα αγροτικά κέντρα. Καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, μόνον στα αστικά κέντρα (0,016<0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο μόνον στα αστικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης ενισχύει την αντίθεση στην ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όσοι φοβούνται την απώλεια της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρώπης, είναι περισσότεροι από αυτούς που δε φοβούνται. Δεν καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,156>0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο αστικότητας δεν αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,000, 0,032<0,05), συνεπώς το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης μειώνει το φόβο απώλειας της εθνικής ταυτότητας και των αξιών.

Αυτοί που τάσσονται υπέρ της νομιμοποίησης των μεταναστών είναι περισσότεροι από αυτούς που τάσσονται κατά στα αστικά κέντρα και λιγότεροι στα αγροτικά κέντρα. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,004<0,05), συνεπώς το επίπεδο αστικότητας αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο, με τα αστικά κέντρα να τάσσονται περισσότερο υπέρ της νομιμοποίησης των μεταναστών. Καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,039, 0,042<0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο τόσο στα αστικά όσο και στα

αγροτικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης ενισχύει την άποψη περί νομιμοποίησης των μεταναστών.

Τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όσοι αποδίδουν την εγκληματικότητα στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας, είναι περισσότεροι από αυτούς που δεν την αποδίδουν. Καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ αστικών και αγροτικών κέντρων (0,028<0,05), κατά συνέπεια το επίπεδο αστικότητας αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο, με τα αστικά κέντρα να αποδίδουν την ευθύνη σε λιγότερο βαθμό από τα αγροτικά κέντρα. Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα (0,007, 0,003<0,05), συνεπώς το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί διαφοροποιητική παράμετρο τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όπου η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης εξασθενίζει την απόδοση ευθυνών για την εγκληματικότητα στους ξένους.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΣΥΖΗΤΗΣΗ

4.1. Γενικά

Συμπερασματικά η πλειονότητα των Ελλήνων πολιτών εμφανίζει την εξής εικόνα:

- δεν αισθάνεται κοινωνικά ασφαλής, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όμως η μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα μειώνει την κοινωνική ανασφάλεια, όπως και η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης μόνον όμως στα αστικά κέντρα.
- εκφράζει δυσαρέσκεια από την πολιτική ενημέρωση που παρέχεται από τα Μέσα Ενημέρωσης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με τη γενική αυτή εικόνα να μη μεταβάλλεται ούτε από τη μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα, ούτε και από την άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης.
- δεν είναι ικανοποιημένη από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με την μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα να οδηγεί σε αύξηση της δυσαρέσκειας και την αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης να μην προκαλεί διαφοροποιήσεις.
- δεν εμπιστεύεται τα πολιτικά κόμματα, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με την μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα να οδηγεί σε αύξηση της εμπιστοσύνης και την αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης να μειώνει την εμπιστοσύνη μόνον όμως στα αστικά κέντρα.

- δεν εμπιστεύεται τα εργατικά σωματεία/συνδικάτα, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με τη γενική αυτή εικόνα να μη μεταβάλλεται ούτε από τη μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα, ούτε και από την άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης.
- πιστεύει ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς στη διακυβέρνηση, με τη γενική αυτή εικόνα να μη μεταβάλλεται από τη μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα, όμως με την άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης να μειώνεται η πεποίθηση αυτή μόνον στα αγροτικά κέντρα.
- εμφανίζει πολιτική ιδιώτευση, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με τη γενική αυτή εικόνα να μη μεταβάλλεται ούτε από τη μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα, ούτε και από την άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης.
- εμφανίζει προτίμηση στον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με τη γενική αυτή εικόνα να μη μεταβάλλεται από τη μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα, όμως με την άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης να ενισχύεται η άποψη περί λιγότερου κρατικού παρεμβατισμού.
- διαφωνεί με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όμως η μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα εξασθενεί την ένταση της διαφωνίας, ενώ αντιθέτως η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης ενισχύει τη διαφωνία στα αστικά κέντρα.
- εκφράζει φόβους για την απώλεια της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρώπης, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, με τη μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα να μην επηρεάζει την εικόνα αυτή, με την άνοδο όμως του επιπέδου εκπαίδευσης να μειώνει το φόβο.
- τάσσεται υπέρ της νομιμοποίησης των μεταναστών στα αστικά κέντρα όσο και κατά στα αγροτικά κέντρα, με την άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης να ενισχύει την άποψη περί νομιμοποίησης των μεταναστών.
- αποδίδει την εγκληματικότητα στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας, τόσο στα αστικά όσο και στα αγροτικά κέντρα, όμως τόσο η μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα, όσο και η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης, εξασθενεί την άποψη αυτή.

Έτσι, στο σύνολο του δείγματος καταγράφονται:

- μια εκτεταμένη κοινωνική ανασφάλεια,
- μικρή ικανοποίηση τόσο από την πολιτική ενημέρωση που παρέχουν

τα ΜΜΕ όσο και από τον τρόπο λειτουργίας της Δημοκρατίας, που αποτελεί ένα δείκτη πολιτικής δυσαρέσκειας,

- έλλειψη εμπιστοσύνης προς συλλογικούς θεσμούς εκπροσώπησης όπως τα πολιτικά κόμματα και τα συνδικάτα, με ισχυρότερης μεν αλλά όχι πλειοψηφικής εμπιστοσύνης προς τα συνδικάτα, που υποδηλώνει την πολιτική δυσαρέσκεια,
- αίσθηση κατάργησης των οριογραμμών μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς,
- αυξημένη πολιτική ιδιώτευση-αποστασιοποίηση από τα κοινά και τη δημόσια σφαίρα, και πολιτικός ατομικισμός, συγκροτώντας ένα δείκτη πολιτικής αποξένωσης,
- προσήλωση στον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία και στα Πανεπιστήμια,
- φόβος απώλειας της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρώπης (ευρωσκεπτικισμός),
- διχοτομία για τη νομιμοποίηση των μεταναστών,
- απόδοση ευθυνών για την εγκληματικότητα στους μετανάστες.

Τα ευρήματα αυτά φαίνεται να συμφωνούν με τις θέσεις των Δώδου, Καφετζή, Νικολακόπουλου (1997, σ. 246-247 και 249), οι οποίοι καταγράφουν την τάση απονομιμοποίησης και συρρίκνωσης της πολιτικής υποστήριξης του πολιτικού, με έντονα τα ίχνη ενός πολιτικού κυνισμού, καθώς και την πτώση στην πολιτική ενεργοποίηση της κοινής γνώμης, συναρτημένη με το φαινόμενο της πολιτικής δυσαρέσκειας και αλλοτρίωσης.

Ο «ευρωσκεπτικισμός» που καταγράφεται στην παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα του Βερναρδάκη (2007, σ. 153-155), ο οποίος συμπεραίνει ότι ο «φιλοευρωπαϊσμός» της ελληνικής κοινωνίας είναι άμεσα συνδεδεμένος με τις προσδοκίες οικονομικής ανάπτυξης και πολιτικού εκσυγχρονισμού της χώρας, είναι «εθνοκεντρικός», δεν εμφανίζει δηλαδή στοιχεία ενός θετικά φορτισμένου «κοσμοπολιτισμού» ή ακόμα μιας ανοχής στη «διεθνή πολυπολιτισμικότητα», παραπέμποντας σε μια λανθάνουσα «ευρωσκεπτικιστική» τάση, και έτσι ο «εσωστρεφής» αυτός φιλοευρωπαϊσμός εμφανίζει ισχυρά χαρακτηριστικά φοβικότητας σε σχέση με την εθνική ταυτότητα («ελληνικότητα»), καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται από την πλειονότητα της ελληνικής κοινωνίας ως κίνδυνος για την εθνική ταυτότητα. Η μειωμένη υποστήριξη προς τους μετανάστες, φαίνεται να κινείται στην ίδια κατεύθυνση με τα συμπεράσματα του Κωνσταντινίδη (2007), ο οποίος καταγράφει για τη μεταβλητή «οι μετανάστες που βρίσκονται στην Ελλάδα δημιουργούν προβλήματα και θα πρέπει να φύγουν», υψηλό βαθμό συμφωνίας.

4.2. Ο πόλος της κοινωνικής ανασφάλειας

Από τα Σχήματα 12-22, καταγράφεται ότι όσοι αισθάνονται κοινωνικά ανασφαλείς:

- δεν είναι καθόλου ικανοποιημένοι τόσο από την πολιτική ενημέρωση που παρέχουν τα ΜΜΕ, όσο και από τον τρόπο λειτουργίας της Δημοκρατίας στην Ελλάδα. Αντίθετα, όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον, είναι ταυτόχρονα και πολύ ικανοποιημένοι τόσο από τα ΜΜΕ, όσο και από τη Δημοκρατία.
- Δεν εμπιστεύονται ούτε τα πολιτικά κόμματα, ούτε τα συνδικάτα. Αντίθετα, όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον εμπιστεύονται τόσο τα πολιτικά κόμματα, όσο και τα συνδικάτα.
- Πιστεύουν ότι είτε κυβερνά η Αριστερά είτε η Δεξιά, είναι το «ιδιο πράγμα». Αντίθετα, όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον πιστεύουν στην ύπαρξη οριογραμμών μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς.
- Εμφανίζουν έναν πολιτικό αναχωρητισμό, δίνοντας προτεραιότητα στον εαυτό τους παρά στην κοινωνία. Την εντελώς αντίθετη στάση υιοθετούν όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον.
- Είναι υπέρ του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία. Την εντελώς αντίθετη στάση υιοθετούν όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον.
- Διαφωνούν με την ίδρυση ιδιωτικών Πανεπιστημίων, θεωρώντας τη Παιδεία δημόσιο αγαθό. Την εντελώς αντίθετη στάση υιοθετούν όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον.
- Εμφανίζουν φόβο απώλειας της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρώπης (ευρωσκεπτικισμός). Την εντελώς αντίθετη στάση υιοθετούν όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον.
- Διαφωνούν με τη νομιμοποίηση των μεταναστών, αποδίδοντας τους την ευθύνη για την εγκληματικότητα. Την εντελώς αντίθετη στάση υιοθετούν σε σχέση με τη νομιμοποίηση των μεταναστών όσοι αισθάνονται πολύ σίγουροι για το μέλλον, εμφανίζοντας διχοτομία για την απόδοση ευθυνών για την εγκληματικότητα στους μετανάστες.

Ως εκ τούτου εμφανίζεται να συγκροτείται ένας πόλος κοινωνικής ανασφάλειας, που, λόγω ακριβώς της ανασφάλειας αυτής, κυοφορεί φαινόμενα πολιτικής δυσαρέσκειας, μειωμένης εμπιστοσύνης προς τους συλλογικούς θεσμούς εκπροσώπησης, πολιτικής αποξένωσης, πολιτικής ιδιώτευσης-αποστασιοποίησης από τα κοινά και τη δημόσια σφαίρα, πολιτικού ατομικισμού και φοβικών ανακλαστικών προς το «ξένο» (Ευρώπη, μετανάστες). Η προσήλωση στον κρατικό παρεμβατισμό

(οικονομία, Παιδεία), παραπέμπει στην αγωνιώδη αναζήτηση σταθερών οριζουσών αναφοράς, μέσα σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο και κατά συνέπεια απρόβλεπτο και αβέβαιο κοινωνικό περιβάλλον. Με βάση την παρούσα μελέτη, παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα επίπεδα εκπαίδευσης, για όλα σχεδόν τα ζητήματα της νέας κοινωνικής ατζέντας.

4.3. Αστικά και αγροτικά κέντρα

Με βάση την παρούσα μελέτη, παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα αστικά κέντρα και στα αγροτικά κέντρα, για αρκετά από τα ζητήματα της νέας κοινωνικής ατζέντας. Η μετατόπιση προς τα αστικά κέντρα:

- μειώνει την κοινωνική ανασφάλεια,
- αυξάνει τη δυσαρέσκεια από τον τρόπο που λειτουργεί η Δημοκρατία στην Ελλάδα,
- αυξάνει την εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα,
- εξασθενίζει την ένταση της διαφωνίας για την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων,
- εξασθενίζει την άποψη αυτή ότι η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας.

Τα αστικά κέντρα απομακρυνόμενα από τον πόλο της κοινωνικής ανασφάλειας και των επαγόμενων φοβικών ανακλαστικών, θα μπορούσαν να τοποθετηθούν πιο κοντά στον πόλο του πολιτικού και κοινωνικού φιλελευθερισμού.

Η τυπολογία των αγροτικών και αστικών κέντρων, σε σχέση με τα μοντέλα της κομματικής ταύτισης-διαιρετικής ψήφου-«παλαιάς πολιτικής»-Old Politics και της ορθολογικής επιλογής-θεματικής ψήφου-«νέας πολιτικής»-New Politics, φαίνεται να συμφωνεί με τα συμπεράσματα που καταγράφει ο Παστιάδης (2008, σ. 171-172, 179, 182-183), ότι στο πρώτο μοντέλο εντάσσονται περισσότερο οι κάτοικοι των αγροτικών κέντρων, ενώ στο δεύτερο εντάσσονται περισσότερο οι κάτοικοι των αστικών κέντρων.

4.4. Το επίπεδο εκπαίδευσης

Καταγράφονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα επίπεδα εκπαίδευσης, για τα περισσότερα από τα ζητήματα της νέας κοινωνικής ατζέντας. Η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης:

- μειώνει την κοινωνική ανασφάλεια, μόνον όμως στα αστικά κέντρα,
- μειώνει την εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα, μόνον όμως στα αστικά κέντρα,
- μειώνει την πεποίθηση ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς στη διακυβέρνηση, μόνον όμως στα αγροτικά κέντρα,
- ενισχύει την άποψη περί λιγότερου κρατικού παρεμβατισμού,
- ενισχύει τη διαφωνία για την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, μόνον όμως στα αστικά κέντρα,
- μειώνει το φόβο για την απώλεια της εθνικής ταυτότητας και των αξιών εντός της Ευρώπης,
- ενισχύει την άποψη περί νομιμοποίησης των μεταναστών,
- εξασθενίζει την άποψη ότι η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας.

Το επίπεδο εκπαίδευσης λειτουργεί ως διαφοροποιητική παράμετρος, περισσότερο στα αστικά κέντρα από ό,τι στα αγροτικά κέντρα. Η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης απομακρύνει από τον πόλο της κοινωνικής ανασφάλειας, ενισχύοντας την τάση του πολιτικού και κοινωνικού φιλελευθερισμού.

Η καταγραφή ενός «ρεύματος» οικονομικού (μειωμένη στήριξη στον κρατικό παρεμβατισμό) και κοινωνικού φιλελευθερισμού (νομιμοποίηση των μεταναστών) στην ανώτερη εκπαίδευση, φαίνεται να επιβεβαιώνει τις θέσεις των Δεμερτζή (1989, σ. 288), Προβή (2008, σ. 97), Harrrop, Miller (1987), Inglehart (1971, 1973, 1976, 1977, 1981, 1990), Offe (1987), Poguntke (1987), Rose & McAllister (1990), για τη «νέα πολιτική»-New Politics και το μετα-υλιστικό φαινόμενο ως μια μεταβολή στην ιεράρχηση κοινωνικών αιτημάτων και αναγκών, με νέα πολιτικά υποκείμενα να αναδύονται, προερχόμενα από τα μεσαία στρώματα του τριτογενή τομέα παραγωγής, διαφοροποιούμενα από το βιομηχανικό προλεταριάτο, προτάσσοντας νέα αιτήματα, ως αποτέλεσμα της διαφορετικής κοινωνικοοικονομικής θέσης και του μορφωτικού επιπέδου. Τα νέα αιτήματα, σε αντίθεση με τα παλαιότερα της εργασιακής ασφάλειας και οικονομικής σταθερότητας, πηγάζουν από τις διευρυμένες κοινωνικές ανάγκες της εξασφάλισης καλύτερης ποιότητας ζωής, συγκροτώντας νέες ανισότητες.

Η φιλελεύθερη «ματιά» της ανώτερης εκπαίδευσης επιβεβαιώνει μάλλον τη θέση του Weakliem (2002), ότι η εκπαίδευση συσχετίζεται με περισσότερο φιλελεύθερες απόψεις σε μια σειρά θεμάτων.

Το φαινόμενο, σύμφωνα με το οποίο η αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης μειώνει την εμπιστοσύνη προς τα κόμματα, κινείται στην ίδια κατεύθυνση με τα συμπεράσματα του Νικολακόπουλου (1997, σ. 202-

203), που σημειώνει ότι οι δεσμοί με τα κόμματα των ατόμων με ανώτερη εκπαίδευση, παρουσιάζονται σαφώς χαλαρότεροι, καθώς οι ψηφοφόροι με ανώτερη εκπαίδευση εμφανίζουν χαμηλότερη κομματική ταύτιση σε σχέση με εκείνους με κατώτερη εκπαίδευση.

Η συγκρότηση του πόλου της κοινωνικής ανασφάλειας και η λειτουργία του επιπέδου εκπαίδευσης φαίνεται να επιβεβαιώνουν τα αντίστοιχα συμπεράσματα του Παστιάδη (2008, σ. 182), ο οποίος καταγράφει την «κοινωνία της ανασφάλειας», συγκροτούμενης κυρίως από αγρότες μικρής ιδιοκτησίας, ανέργους, ημιαπασχολούμενους, συνταξιούχους, γυναίκες, οι οποίοι είναι συνήθως χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου και την «κοινωνία των υψηλών προσδοκιών», συγκροτούμενη κυρίως από ψηφοφόρους με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, που εμφορούνται από μεταυλιστικές αξίες, απασχολούνται κυρίως στον τριτογενή τομέα, έχουν υψηλό εισόδημα, εμφανίζονται λιγότερο ταυτισμένοι με κάποιο κόμμα, είναι περισσότερο αναποφάσιστοι, υιοθετώντας την ορθολογική επιλογή.

4.5. Μεθοδολογικές σημειώσεις

Οι ποσοτικές έρευνες πεδίου χαρτογραφούν τις γνώμες μιας δεδομένης στιγμής, γνώμες που εξαρτώνται από την ειδική κοινωνική και πολιτική συγκυρία, καθώς και από την ημερήσια διάταξη της δημόσιας συζήτησης.

Η ενίσχυση των συμπερασμάτων διέρχεται μέσα από την αποθησαύριση, σε ικανό βάθους χρόνου, εμπειρικών δεδομένων και παράλληλη διαχρονική μελέτη. Έτσι, μόνον η συστηματική επανάληψη αυτών των ερευνών επιτρέπει να απεικονίζονται με μεγαλύτερη ασφάλεια οι κοινωνικές διεργασίες, οι οποίες πολύ απέχουν από το να θεωρηθούν γραμμικές.

Έχουν ήδη διατυπωθεί θεωρητικοί αντίλογοι τόσο για τα όρια, όσο και για τη μεθοδολογική βαρύτητα των συγκεκριμένων τεχνικών εμπειρικής προσέγγισης, ιδιαίτερα στο βαθμό που αυτές παραπέμπουν στις γενέθλιες-αρχετυπικές μήτρες του συμπεριφορισμού και του δομολειτουργισμού.

Επιπλέον, η μελέτη περισσοτέρων ερμηνευτικών παραμέτρων, με τη χρήση και άλλων μεθοδολογικών προσεγγίσεων (ανάλυση ιστορικών, πολιτικών, ανθρωπολογικών, ψυχολογικών παραμέτρων), καθώς και η αναζήτηση των μεταξύ τους σχέσεων, θα αποτελούσε ένα ενδιαφέρον εγχείρημα, που σίγουρα θα είχε πολλά να προσθέσει στην παρούσα, οιωνεί ατελή, προσέγγιση. Τέτοιες μεταβλητές θα μπορούσαν να είναι το φύλο, η ηλικία, το επάγγελμα, οι απόψεις-στάσεις των γονέων και της ευρύτερης οικογένειας, οι επιρροές του τοπικού περιβάλλοντος (σχολείο, φίλοι, γειτονιά), η θρησκευτική παράδοση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Βερναρδάκης Χρ., 2007, «Ευρωπαϊσμός και ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα: Ιδεολογικές διαστάσεις και πολιτικές εκπροσωπήσεις», στο Βερναρδάκης Χρ. (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005-06. Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις, ευρωσκεπτικισμός, ΜΚΟ*, Αθήνα, Σαββάλας, σ. 147-164.

Δεμερτζής Ν., 1989, *Κουλτούρα, νεωτερικότητα, πολιτική κουλτούρα*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Δεμερτζής Ν., Καφετζής Π., 1996, «Πολιτικός κυνισμός, πολιτική αλλοτρίωση και ΜΜΕ: Η Περίπτωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας», στο Λυριντζής Χρ., Νικολακόπουλος Η., Σωτηρόπουλος Δ. (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική. Όψεις της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Αθήνα, Θεμέλιο, σ. 174-218.

Δώδος Δ., Καφετζής Π., Μιχαλοπούλου Κ., Νικολακόπουλος Η., Παπλιάκου Β., 1990, «Η πολιτική κουλτούρα στις χώρες της νότιας Ευρώπης: Συγκριτικοί Πίνακες», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 75Α, σ. 107-151.

Δώδος Δ., Καφετζής Π., Νικολακόπουλος Η., 1997, «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 92-93, σ. 241-266.

Καφετζής Π., 1988, «Ευρωπαϊκός νότος: σε αναζήτηση του πολίτη και της πολιτικής», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 69Α, σ. 24-66.

Καφετζής Π., 1994, «Πολιτική κρίση και πολιτική κουλτούρα. Πολιτική αποξένωση και ανάμιξη στην πολιτική. Μια ασύμβατη σχέση», στο Δεμερτζής Ν. (επιμ.), *Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, Αθήνα, Οδυσσέας, σ. 217-251.

Καφετζής Π., 1996, *Πολίτες, πολιτική και πολιτική κουλτούρα στην Ελλάδα, 1985-1990*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης.

Κωνσταντινίδης Γ., 2007, «Η "συντηρητική Αριστερά" και η "προοδευτική Δεξιά": Ενδείξεις ασυμβατότητας της διάκρισης "κοινωνικός προοδευτισμός-συντηρητισμός" με το παραδοσιακό σχήμα "Αριστερά-Δεξιά"», στο Βερναρδάκης Χρ., (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005-06. Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις, ευρωσκεπτικισμός, ΜΚΟ*, Αθήνα, Σαββάλας, σ. 15-39.

Νικολακόπουλος Η., Παντελίδου - Μαλούτα Μ., 1988, *Έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών*, Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε./Γ.Γ.Ι..

Νικολακόπουλος Η., 1997, «"Αποφασισμένοι" και "Αναποφάσιστοι"», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχ. 9, σ. 197-207.

Παντελίδου - Μαλούτα Μ., 1990, «Ελληνική πολιτική κουλτούρα: Το φύλο της Αριστεράς και της Δεξιάς», στο Λυριντζής Χρ., Νικολακόπουλος Η. (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80*, Αθήνα, Θεμέλιο, σ. 97-120.

Παντελίδου - Μαλούτα Μ., 1992, *Γυναίκες και πολιτική. Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων*, Αθήνα, Gutenberg.

Παστιάδης Γ., 2008, *Προσδιοριστικοί παράγοντες της πολιτικής συμπεριφοράς. Η περίπτωση του επιπέδου εκπαίδευσης*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Προβή Φ., 2008, «Νέες κοινωνικές διαιρέσεις και συλλογικές ταυτότητες στο μικροσκόπιο της ποιοτικής έρευνας», στο Βερναρδάκης Χρ. (επιμ.), *V-PRC Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2007*, Αθήνα, Σαββάλας, σ. 71-99.

Ξενόγλωσση

Almond G., Verba S., 1965, *The civic culture*, Boston, Little Brown.

Berelson B., Lazarsfeld P., McPhee W.N., 1954, *Voting. A study of opinion formation in a presidential campaign*, Chicago, The University of Chicago Press.

Butler D., Stokes, D., 1969, *Political change in Britain,* London, MacMillan.

Campbell Ag., Converse Ph.E., Miller W.E., Stokes D.E., 1960, *The American Voter*, Chicago, The University of Chicago Press.

Franklin M., Mackie T., Valen H. (eds), 1992, *Electoral change. Responses and attitudinal structures in Western countries*, Cambridge, Cambridge University Press.

Harrop M., Miller W., 1987, *Elections and voters. A comparative introduction*, London, MacMillan.

Inglehart R., 1971, «Generational change in Europe», στο Dogan M., Rose R., *European politics: A reader*, London, MacMillan, pp. 120-129.

Inglehart R., 1973, «The silent revolution in Europe. Intergenerational change in post industrial societies», στο Dennis J. (ed.), *Socialization to politics. A reader*, London, John Wiley, pp. 131-178.

Inglehart R., Klingemann, H., 1976, «Party identification, ideological preference and the left-right dimension among western mass publics», στο Budge I., Crewe and Farlie D. (eds), *Party identification and beyond*, London, Wiley, pp. 243-276.

Inglehart R., 1977, *The silent revolution changing values and political styles among western publics*, Princeton New Jersey, Princeton University Press.

Inglehart R., 1981, «Post materialism in an environment of insecurity», *American Political Science Review*, vol. 75, no 4, pp. 880-900.

Inglehart R., 1990, *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton, Princeton University Press.

Lazarsfeld P., Berelson B., Gaudet H., 1948, *The people's choice, how the voter makes up his mind in a presidential campaign*, New York, Columbia University Press.

Offe G., 1987, «Challenging the boundaries of institutional politics: Social movement since the 1960s», στο Maier Ch. (ed.), *Changing boundaries of the political*, Cambridge, pp. 63-105.

Poguntke T., 1987), «New politics and party systems: The emergence of a new type of party?», *West European Politics*, vol. 10, no 1, pp. 76-88.

Robinson M.J., 1975, «American political legitimacy in an era of Electronic Journalism: Reflections on the evening news», στο Cater D., Adler R., *Television as a Social Force: New approaches to TV Critism*, New York, Praeger.

Robinson M.J., 1976, «Public affairs television and the growth of political malaise: The case of «The Selling of the Pentagon»», *American Political Science Review*, vol. 70, no 2, pp. 409-432.

Rose R., McAllister I., 1990, *The loyalties of voters. A lifetime learning model*, London, Sage.

Weakliem D.L., 2002, «The effects of education on political opinions: An international study», *International Journal of Public Opinion Research*, vol. 14, no 2, pp. 141-157.